

Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske – et 150-årsminne

En hjørnestein i norsk helsevesen

Av Jan P. Breida

Da spedalskhet ble folkesykdom

Gjennom Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske var bygda Strinda involvert da et nasjonalt helsevesen ble etablert her til lands på 1800-tallet. Stiftelsen kom i drift for 150 år siden, i 1861, som det siste blant fire nye leprainstitusjoner. De andre lå i Bergen og ved Molde. Disse første norske spesialiskehusene stod som synlige tegn på at det offentlige nå tok ansvar og var blitt en drivkraft i helsepolitikken.

-Blant de mange Foretagender der i de senere Aar er satte i gang af Staten, fortæner de velgjørende Stiftelser der er oprettede for de Spedalske, en høi Rang.

Slik innledes en artikkel i Trondhjems Adresseavis 21. september 1861. Artikkelen peker på denne "skrækkelige" sykdommen som var blitt en sann plage både for de stakkars menneskene som ble rammet av den og for omgivelsene. For ikke å være til plage fant mange av de spedalske ingen annen utvei enn å søke ly i usle små hytter nær stranden. Der levde de i sin ynkelige ensomhet avsondret fra andre mennesker, uten pleie,

Bilde av spedalsk gutt, 13 år, i Lostings ill. lepraatlas. Lepramuseet St. Jørgens hospital/ Bymuseet i Bergen.

Spedalskhet er kjent fra oldtiden, teorien er at lepraen spredte seg fra Midtøsten via handelsveiene til Europa. Vikingferdene skal også ha vært en spredningsfaktor. I middelalderen var sykdommen mange steder en skremmende trussel, særlig blant fattige som levde tettbefolket under dårlig hygiene. Det ble bygd hospitaler drevet av kirken, og strenge regler innskrenket bevegelsesfriheten til de spedalske. På hospitalene ble de stuet bort fra samfunnet og betraktet som "De levende døde", avsondret som de var fra det borgerlige liv. Der de noen ganger fikk adgang til å bevege seg utenfor hospitalet for å tigge, måtte de bære en hettedrakt og ringe med bjeller for å varsle om sitt nærvær. Av eldre norske hospitaler mottok både St. Jørgens hospital i Bergen og Trondhjems Hospital spedalske for avsondring og isolasjon.

uten omgang og uten omsorg. Tiden var nå moden for å sette i gang tiltak mot denne sykdommen, som var økende i omfang, mente avisen.

En truende fare

”Adressa” pekte med rette på at spedalskheten var blitt mer truende enn noensinne. Den uhyggelige lidelsen hadde riktignok forsvunnet fra det meste av Europa siden middelalderen. Men i de nordiske land ble man ikke helt kvitt plagen. I Norge skjedde faktisk en fryktinngytende oppblomstring av tallet på leprasyke i første halvdel av 1800-tallet. Som et uvær feide spedalskheten innover våre kyststrøk fra Vestlandet og nordover. Fra de fleste kystnære prestegjeld meldte prester om stadig nye tilfeller. Dette utløste krav om handling. Det måtte bevilges penger for å møte den skumle, kroniske sykdommen som truet nasjonen. Medisinerne burde få frie hender til å forske, lete etter årsaker og finne botemidler. I denne situasjonen, med lepra-trusselen som utløsende faktor, ble det en samfunnsplikt å bygge opp et nasjonalt helsevesen. Det skulle vise seg at apparatet som det offentlige snart etablerte, fungerte og ga resultater. Sammen med den norske lepraforskningen, satte det Helse-Norge på verdenskartet.

Offentlige tiltak

Spesialsykehus

Tanken om å opprette nye anstalter for spedalske hadde vært offentlig drøftet i flere år da Stortinget endelig i 1842 ga regjeringen myndighet og økonomisk mulighet til å få bygd 3 moderne sykehus og i tillegg modernisere Reknes Hospital ved Molde. Av de gamle institusjonene skulle bare St. Jørgens Hospital i Bergen fortsette virksomheten som lepraanstalt.

I 1849 var **Lungegaardshospitalet** reist og kom i drift i Bergen med 84 plasser. Det skulle være et forskningssykehus som arbeidet med spedalske, helst yngre, for å søke etter årsaker til lidelsen og prøve å finne fram til en kur mot sykdommen med sikte på lindring og helbredelse. Hospitalet var det første forskningssykehus i Norge.*

Det gikk 8 år før **Pleiestiftelse no. 1** kom i virksomhet i Bergen i 1857 med plass til 280 pasienter. Den store, to-etajers trebygningen hadde to fløyer, og

*. Lepraforskningen i Bergen skulle vise seg å bli startskuddet for spedalskhetens moderne medisinske historie. Legen Daniel C. Danielsen var blant forskerne som gjorde Bergen til sentrum for lepraforskningen i verden. Det var også hans svigersønn, Armauer Hansen, som noen år senere brakte forskningen et stort steg videre ved å oppdage leprabasillen.

var reist på nabotomten til Lungegaards-hospitalet. Syke med langt fremskreden lidelse ble nå overført til Pleiestiftelsen. De var oppgitt av legene, som gjerne fant det nytteløst å bruke forskningsressurser på behandling av "uhelbredelige". Nå ble de isteden avsondret i den nye pleiestiftelsen, som i Bergen nærmest var en oppbevaringsplass.

Reknes Hospital ved Molde stod ferdig modernisert i februar 1861. Denne anstalten hadde eksistert som hospital for spedalske på gården Reknes siden 1713. Nå var stedet blitt utvidet og kunne ta imot 160 lemmer. Her ble legen Fredrik Christian Sand tilsatt som forstander fra starten. Han var født i Trondheim, men hadde vært distriktslege i Nesna i nesten 20 år. (For øvrig far til dr. Anton Julius Sand, forstander ved Reitgjerdet 1874-1914).

Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske tok imot sine første pasienter 27. august 1861. Stiftelsen var reist på parsellen Karlseng, som var utskilt fra gården Reitgjerdet i Strinda og solgt til Staten i 1855. Her var det plass til et belegg på 250 pasienter.

Andre tiltak

Parallelt med at man planla og bygde nye stiftelser for spedalske, iverksatte staten en rekke nye tiltak for å bekjempe lepra-trusselen. I 1856 kom en lov som påla spedalske distrikter å opprette såkalte *Sundhedscommissioner*, forløpe-

re til de senere Helserådene. De var sammensatt av distriktslegen og medlemmer av formannskapet, og skulle rette oppmerksomheten mot forhold i distriktet som hadde betydning for den spedalske sykdom. De skulle også, sammen med distriktslegene, sørge for at alle spedalske pasienter ble registrert i et landsomfattende *Lepra-register* som kom i gang samtidig.

Dette registeret ble administrert gjennom en nyopprettet embedsstilling, *Overlegen for den spedalske sykdom*. Fram til 1863 var det dr. Ove G. Høegh som virket i denne stillingen fra sitt kontor i Trondheim. Han var en "primus motor" i arbeidet mot spedalskheten og førte overoppsyn med de fire nye anstaltene. Det norske lepraregisteret var hans idé som Staten fulgte opp med en kgl. resolusjon som realiserte dette verdens første nasjonale pasientregister*.

Kronen på verket var *Sunnhetsloven av 1860*, som også er blitt kalt "*Helsetjenestens Grunnlov*". Nå skulle det opprettes permanente sunnhetskommisjoner i alle landets kommuner. Målet ble samtidig utvidet til å bekjempe både spedalskhet og andre sykdommer over hele landet. Helsetjenesten tok dermed et stort steg videre.

*. I dag finner vi Lepra-arkivet på UNESCOs liste "Memory of the World". Det har blitt et mønster for flere andre land i arbeidet for å bekjempe sykdommer.

Ove Guldberg Høegh (1814 –1863) ble i 1854 ansatt som landets første **Overlege for den spedalske sykdom**. Han var også den første som presenterte resultater basert på et stort observasjonsmateriale. I 1858 hevdet han, med utgangspunkt i Lepra-registeret og i motsetning til de fleste, at lepra var en smittsom sykdom.

Kilde: Lepramuseet St. Jørgens hospital/ Bymuseet i Bergen.

Arv eller smitte?

Leting etter sykdommens årsaker

Spedalske som var innlagt ved private stiftelser rundt om i landet, ble overført til de nye anleggene, blant annet ble lemmer ved Trondhjems Hospital overført til Reitgjerdet. Utbyggingen ga nye plasser til noe over 900 pasienter, mens tallet på pleietrengende i landet var 2600. Videre utbygging syntes derfor nødvendig, men Stortinget avventet svar på den pågående diskusjonen om sykdommens årsak og behandlingsmåte. De fleste medisinerne holdt på arvelighet som hovedfaktor, men mye talte for at også usunne livsforhold og mangel på

hygiene hadde innvirkning. Dr. Ove G. Høegh hørte til dem som var overbevist om at arv neppe alene var forklaringen på sykdommens utbredelse. Som Overlege for den spedalske sykdom sørget han for at oppmerksomheten ble rettet mot mulige smitekilder som kom av folks levemåter i kystklima. Sunnhetskommisjonene skulle derfor i samarbeid med distriktslegene kartlegge livsvilkåra der spedalskhet oppstod og drive opplysningsarbeid om hygiene, kosthold, boligforhold osv. Det virker som flere av distriktslegene drev en entusiastisk virksomhet blant almuen for å oppspore og om mulig fjerne smitekilder. Overlegen selv var også stadig på reisefot i distriktene for å orientere om helsearbeidet som måtte komme i gang.

Spesielt viktig var det å kartlegge alle mistenkte tilfeller av spedalskhet. De enkelte ble undersøkt av distriktslegen, ofte når sunnhetskommisjonen hadde møte. Oppstod tvilstilfeller, skulle overlege Høegh være med på den endelige konklusjon. Var pasienten stadfestet spedalsk, fylte man ut et skjema som inneholdt navn, alder, adresse og evt. ekteskapsstatus. Viktig var det å notere evt. avkom og slektskap med andre spedalske. Så måtte man ha med hvilken type spedalskhet personen led av. Var den lepromatøs (knutet), tuberkuloid (glatt) eller av blandet type?

Skjemaet ble sendt til Overlegen for den spedalske sykdom, som fortløpende holdt det à jour med nye opplysninger

om pasienten. Den spedalske var dermed havnet i lepraregisteret.

Motvilje blant spedalske

Helsearbeid fikk i denne perioden et oppsving i bygdene, men enkelte så med uro på den ”heksejakt” etter spedalske som de mente fant sted. Den nye vektleggingen av smittefaren gjorde folk urolige, og for de som var mistenkt for å være spedalske, virket den offentlige registreringer ubehagelig. De risikerte jo både å bli erklært som spedalsk og i tillegg bli offentlig registrert. Det var som å få en ekstra straff!

Derfor hendte det at folk prøvde å unndra seg undersøkelser. De mente den ikke hadde som hensikt å hjelpe dem eller lindre deres sykdom. Registreringen ville bare understreke at de var en byrde i lokalsamfunnet, en ”pariakaste”. Som en av dem sa: -”*I Mængdens Øine bliver vi at staa som Urene, hvem man skyr så meget som mulig, og efter hvem man ikke engang vil nyde Alterens Sakramenter.*”

Men å holde lidelsen skjult lot seg knapt gjøre, hvis man da ikke tilhørte en familie som selv kunne sørge for å isolere den syke på en betryggende måte. Fler-tallet av spedalske stod allerede lavest på samfunnets rangstige. De som ble sendt til en stiftelse, hadde gjerne vært tatt hånd om av fattigvesenet. Sykdommen gjorde at de hadde vanskelig for å skaffe seg en inntekt. Uten en familie å støtte seg på, var det derfor vanskelig å

forhindre at fattigvesenet henviste den spedalske til isolasjon på institusjon hvis det var mulig å oppnå en plass. Dagpengene som fattigvesenet måtte legge ut for de sykes opphold på pleiestiftelsen, var likevel mindre enn byrdene med å finne langvarig pleie til dem på hjemstedet.

Veien til anstalten

Spedalskhet var nok en tung byrde å bære både for bygda og den lidende. Tallet på sjuke vokste faretruende i enkelte områder. Å ha dem som fattiglemmer gående på legd mellom gårdene ble lite populært. Folk kjente på smittefaren som en nifs mare, og de rammede ble ofte avsondret i usle hus som lå i god avstand fra resten av bygdefolket. Denne isolasjonen skapte uholdbare sosiale forhold til ulykke for mange. Vi siterer igjen fra Adressa 1861, som tydelig var et talerør for at spedalske burde isoleres og avsondres fra resten av samfunnet:

–*Det usle Liv, som vore Strandboere føre, usselt allerede ved Nød og Fattigdom, bliver endnu uslere ved den fuldkomne Mangel paa Omhu for Leagemets Pleie, det eneste Middel til at forebygge Sygdommen. Og er Sinnet i Forveien sløvet i denne Henseende så må det endnu mer sløves ved den daglige Omgang med et så modbydeligt Syn. At afsondre de Syge fra de Sunde er derfor en Menneskelighedens Pligt ligemeget mod disse som mod hine, og en påtrængende Nødvendighed for det hele Samfund, i hvilket Sygdommen er trængt*

ind fra Kysten, i stedse bredere og bredere Bælter.

For mange spedalske var det å komme på pleiestiftelse eneste utvei. Alternativet var jo likevel å leve sitt liv i ensomhet med ufattelige lidelser skilt fra familie og grendelaget man kom fra. Derfor var det ikke få spedalske som selv søkte plass på en pleiestiftelse. Det hendte sambygdinger trøstet med at dette kunne bli deres nye hjem der de i det minste kunne forvente å få pleie, husrom, mat, klær og omgang med andre mennesker. Ja, hvem vet, kanskje kunne de til og med bli helbredet en dag. Det var en god handling å overtale spedalske til å fatte beslutningen. Så var bygda samtidig en byrde kvitt. Presten hjalp gjerne til med å formulere anmodningen om å bli tatt inn som pasient.

De fleste søknader kom likevel fra fattigkommisjonene etter distriktslegens anbefaling. De første åra var det kø for å komme inn på Reitgjerdet pleiestiftelse.

Reitgjerdet Pleiestiftelse åpnes

På den 50 dekar store parsellen Karl-seng foregikk store byggearbeider i årene 1857-61. Etter at hovedbygget stod ferdig reist på sensommeren 1861, var stiftelsen klar til åpning den 1. september. Man hadde allerede mottatt de første pasienter før **Tilsynskomiteén**, oppnevnt ved kgl. resolusjon 6. juli 1861, for første gang trådte sammen på Reitgjerdet den 2. september 1861. Samtlige komitémedlemmer var til ste-

de, nemlig stiftamtmand Motzfeldt som formann og med kaptein Müller og gårdbruker Iver Mathiesen som de øvrige medlemmer. Byggekomiteen var også til stede, med overlege Ove G. Høegh i spissen, for å overlevere bygget til de offentlige myndigheter.

Tilsynskomiteén hadde på forhånd foretatt en inspeksjonsrunde, og fant at alt arbeid etter medlemmenes syn var utført med omhu og nøyaktighet. Spesielt hadde komiteén merket seg at de ytre muregger hadde stått seg godt imot værrets innflytelse i de 3 år de nå hadde vært utsatt for det. Komiteen fant ingen betenkinger ved å motta den nye pleiestiftelsen i Strinda på det offentlige vegne og erklære den for lovlig overlevert.

Den nye pleiestiftelsen for spedalske var et av de mest imponerende bygningsanlegg i Strinda, tegnet av de to tyske arkitektene *Wilhelm von Hanno* og *Heinrich Ernst Schirmer*. I årene 1853-1864 leverte de i kompaniskap mange viktige byggverk i Norge, bl.a. stasjonsbygninger til jernbanen, militære bygg, kirker og privatboliger. De kunne ha mange jern i ilden. Omtrent samtidig med Reitgjerdet arbeidet de med Havstein kirke, Pikerealskolen i Trondheim (Dronningens gt. 1B) og Trondheim Børs- og Posthus (senere Telegrafbygningen).

Anstalten på Reitgjerdet var beregnet for et pasientbelegg på opp til 250 lem-

Hovedbygningen var oppført i 2 etasjer av teglstein på sokkel av huggen stein på gråsteinsmur. Vi ser sørvestfra mot den 59 m brede hovedfronten. På baksiden stikker to sidefløyer ut mot nord i 46 m lengde og mellom dem et fremspringende midtparti, med kapellet i 2. etasje. Sykerom for kvinner og menn var atskilt i vestre og østre fløy med hver sine arbeids- og spiserom. Mot sør ser vi på fløyene to trappetutbygninger med karnapper. Fløyene mot nord endte også i slike karnapper samt de karakteristiske gavlmurene som stakk over takene. Bygningen hadde 20 skorsteinspiper, 136 vinduer av forskjellig størrelser og 86 dører (derav 22 doble).

Mot øst, ca 50 m fra hovedbygningen, ligger Forstanderboligen, oppført i 2 etasjer i tømmer på grunnmur med grunnflate på omtrent 170 m². Huset var på denne tiden innredet for to familier, med kjøkken etc i begge etasjene. Til pleiestiftelsen hørte videre et ”brenselsskur”, en “ved- og kullskurbygning”, en magasinbygning med likstue og snekkerrom, et uthus, stall og låve. (Branntakst 1872, Statsarkivet). Foto: Marcus Noodt ca 1865. Kopi fra Universitetsbiblioteket i Trondheim.

mer, og mange var spente på om stiftelsen var i stand til å pleie så mange spedalske slik at de fant seg til rette. Tilsynskomiteén undersøkte og smakte på maten fra kjøkkenet. Alle tre var enig om at iallfall den var ”i alle Dele fortreffelig”.

Reaksjon fra pressen

Trondhjems Adresseavis, 21. september 1861 (litt modernisert rettskrivning):

-Det nye Hospital er anlagt en halv mil fra Trondhjem på veien til Jonsvandet

som den vender sin ene fasade mot. Den andre fasade vender mot nord, og sett fra veien nedenfor, som fører gjennom Strinden, er den et smukt syn. Utsikten utover landskapet og fjorden mot nord framheves som spesielt vakker. Bygningen er oppført i to store parallelle fløyer i retning nord-syd, og disse er innbyrdes bundet sammen med en mellompart øst-vest. I denne finner man den sydvendte hovedfasade. Mot nord springer dessuten en tredje fløy frem parallelt med de to andre. I denne fløy er hospitalets kirke. Hovedinntrykket er at bygget som

helhet gir et alvorlig, dog ikke strengt inntrykk, det passer godt til sin bestemmelse.

Ellers er orden og hensiktsmessighet det typiske når det gjelder det innvendige. I de rommelige og lyse kjellere finnes badeværelsene, et for mannfolk og et for "fruentimmere". Dessuten de fornødne rom til husholdningen samt vaskeriet og et strykerom. Her er også dampkjelen plassert, og den forsyner så vel vaskeriet, badekarene og kjøkkenet med det varme vann som trengs. Kjøkkenet er overmåte smukt. All mat lages ved damp, dels ved dennes direkte påvirkning på næringsmidlerne, for eksempel poteter, dels ved benyttelse av dens varme, idet den sirkulerer i mellomrommet i de dobbeltbunnede kjeler. De meget smukke kokeapparater så vel som dampkjelen er utførte av Bergens mek. Verksted. De lyse og rommelige værelser i bygningen er forbundne med innelukkede korridorer som kan oppvarmes om vinteren.

Kirken, som henger sammen med den øvrige bygning, kan romme omtrent 300 mennesker. Den er lys og vennlig og det smukke takverk fortjener oppmerksomhet. Kirken henger sammen med den øvrige bygning, og man går fra dennes ganger og inn i kirken.

I begge etasjene finner vi sengeværelser med plass til seks eller flere pasienter. Hver etasje har også 2 store fellesrom. De brukes som spisesal, dagligstue og

arbeidsrom. Samtlige rom opplyses med lamper. Alt er pent og ordentlig, men uten preg av luksus. Alt er innrettet for å skaffe de ulykkelige beboerne en så tålelig tilværelse som mulig.

Til pleiestiftelsen hører et stykke jord som omgir en på alle kanter. Dette vil bli oppdyrket, for det meste til have, som kan sysselsette de av beboerne med arbeidsevne som finner interesse i det. Kostholdet består av en veksling mellom brødmatt, fisk og kjøtt. Gryn, erter og grønt hører med, og pasientene får kaffe servert hver dag.

Konklusjonen var at pasientene var sørget for på beste måte. Det var, i følge Trondhjems Adresseavis, ikke tvil om at de spedalske her ville få det bedre enn de noensinne i sitt liv hadde hatt det.

På verdensutstilling i London

I 1862 ble det organisert en stor internasjonal verdensutstilling i London. Den dekket et stort område i verdensbyen, og varte fra 1. mai til 1. november. Her presenterte 28 000 utstillere fra 36 land eksemplere fra teknikkens landevinninger, fra vitenskap, kunst og kultur, arkitektur, næringsliv og historie. Innen medisins vakte Norge oppmerksomhet og anerkjennelse i en utstilling om norsk innsats og framgangsmåte i kampen mot sykdommen lepra.

I et brev ba overlege Høegh om å få tilsendt kiste med nøkkel til Reitgjerdets byggetegninger. Han kunne nemlig opp-

lyse at "Reitgjerdet skal få den Ære at blive i Tegning fremstillet på Londoner-Udstillingen"*.

Pasientene kommer

Reitgjerdet skulle ta imot opptil 250 spedalske fra hele landet nord for Dovre. Tallet var ikke urealistisk med tanke på at det skal ha vært 120 spedalske bare i Nord-Trøndelag. Det ble travle dager på den nye anstalten allerede før åpningen i september 1861. Søknadene om inntak av pasienter strømmet inn fra våren og sommeren, og i Trondheim hadde overlege Ove G. Høegh full hyre med å behandle dem. Nedenfor tar vi med et eksempel på en søknad han måtte ta stilling til.

Til Overlege O. G. Høegh

Gjelder et Andragende fra Hlade Fattigkommissjon om den spedalske Pige Nella Ingebrigtsdatters Opptagelse på Reitgjerdet Pleiestiftelse for Spedalske. Innsenderen presiserer følgende:

Nella Ingebrigtsdatter† er oppført i Mandtalslisten over de Spedalske i 1860 i Hlade Sogn, hvor det for henne er antegnet:

*. Brev 22/2 1862, SAT Reitgjerdet journalsaker. *

†. Nella lå på Lade Fattighus på Lademoen under regning mot refusjon fra Bjørnør da hun ble opptatt på Reitgjerdet, 22 år gammel.

*-at Pigen er født i Bjørnørs Hovedsogn på Gården Troningen,
-at Sygdommens Varighet er angivet til 5 År,
-at Sygdommen er av blandet Form.*

Nella Ingebrigtsdatter har været Tjener i Trondhjem i det siste Halvår --- hvorpå hun blev indlagt på Fattighusets Sygestue under Doctor Lindemans Behandling.

Omstændigheder, der måtte gjøre hendes Oplæggelse i Stiftelsen utilrådeligt, kjende jeg ikke, --- jeg antager at hun kan blive et virkende Lem i Stiftelsen.

Hun skal ikke have Barn.

Thjem 26te Juni 1861

Ærb

-nes

Allerede i løpet av den første måneden etter åpningen var man kommet opp i 146 innskrevne pasienter, hvorav 92 menn og 54 kvinner. Før året 1861 var omme, hadde Reitgjerdet pleiestiftelse tatt imot 188 lemmer fra Møre i sør til Finnmark i nord. Tar vi med det følgende året 1862, hadde anstalten allerede innskrevet lemmer fra 62 prestegjeld, hvorav fem lå i Møre og Romsdal, 13 var sør-trønderske, 16 nord-trønderske, mens 17 prestegjeld i Nordland og 11 i Troms og Finnmark sendte pasienter til Reitgjerdet i 1861/62. Tallmessig lå Hitra og Hemne på topp med henholdsvis 23 og 19 spedalske på stiftelsen.

Ved utløpet av 1862 hadde antall lemmer ved Reitgjerdet pleiestiftelse pasert 200, og i 1866 var belegget kommet opp i 227 pasienter, 134 menn og 93 kvinner. Dette er det høyeste tallet vi har notert for et enkelt år. Senere lå tallet på spedalske beboere på omkring 180 personer helt til midten av 1880-åra, da antallet begynte å synke.

Liv og arbeid på Reitgjerdet

Den nye anstalten i Strinda var i utgangspunktet en pleiestiftelse, ingen helbredelsesanstalt. Den hadde altså som formål å motta pasienter til livsviktig forpleining. Dette skulle søkere gjøres oppmerksom på, så de ikke kom med urealistiske håp om å bli friske.

De ble installert i grupperom (sykeværelser), i alt 40 rom der manns- og kvinneavdelingene var adskilt. Sengetøy og klær som de brakte med seg, måtte rengjøres i vaskerommet i underetasjen før de kunne benyttes på anstalten. Som pleiere og hjelpere var ansatt 5 *gangkoner* som i 1860-åra tjente 30 spd. årlig for hjelpetjenestene de utførte blant de syke.

Lemmene fikk nok tidlig høre om regler og bestemte straffer for regelbrudd. Bestemmelsene var laget av Forstanderen, gjerne i samråd med Overlegen for den spedalske sykdom. Dårlig oppførsel kunne medføre utvisning, og den som forlot stiftelsen uten lov, kunne ikke uten videre regne med å få vende tilbake. Hensikten med denne regelen var å

Årlige utgifter.

Driftsbudsjett 1862

Tilsynskomiteen	150 spd
Forstander	500 spd
Lege	400 spd
Prest	200 spd
Regnskfører/kass	150 spd
Kirkesanger/lærer	72 spd
Portner/gaardskarl	108 spd
Økonom	150 spd
Fyrbøder og bademester	50 spd
5 gangkoner à 30spd	150 spd
4 kjøkkenpiger à 30 spd	120 spd
Kost til 9 sistn. + økonom à 46 spd	460 spd
3 vaskekoner à 16 spd	48 spd
1 nattvakt 6 mnd	36 spd
Jordveiens vedlikeh.	100 spd
Vask/rengjørelse	250 spd
Begravelsesomk.	100 spd
Inventar vedl.hold	500 spd
Assurance	240 spd
Pipe/ovnsfeieing	50 spd
12 tn stenkull	900 spd
Belysning	250 spd
Medicamenter etc	650 spd
Kost 250 lemmer	9125 spd
Klær - .. -	1250 spd
Skatter/kom. avg	156 spd

Underskrevet av Høegh 10/12 1861

Budsjettet ovenfor på vel 16000 spd ble sendt av Overlegen for den spedalske sykdom til Forstander Hauge som en rettesnor for det kommende år. Det var riktignok basert på fullt pasientbelegg, noe som ikke ble tilfelle. Oppstillingen over utgiftsposter gir imidlertid interessante opplysninger om staben, aktivitetsområder, lønnsforhold osv. Leseren kan selv gjøre seg sine refleksjoner om f.eks. gangkonenes lønn. De fem kvinnene, som stod for mye av pasientpleien, fikk *til sammen* ikke mer i lønn enn kassereren hadde alene.

få lemmene til å innse at det var de som trengte stiftelsen, ikke omvendt, ble det sagt.

Hele livet, både arbeid, fritid, søvn og ulike samværsformer skulle foregå innen institusjonens rammer. På Reknes hadde pasientene anledning til å være med på turer i skog og mark. På Pleiestiftelsen i Strinda økte jordveien betydelig i 1863. Året før hadde nemlig havnefogd Fyhn sikret seg parsellene Sommerro 1 og 2 av Reitgjerdet, i alt 138 mål som han deretter solgte til Staten. Det ga nye arealer for næringsdrift på Reitgjerdet pleiestiftelse, og flere muligheter til å sette en del av de spedalske i arbeid.

Spedalske som var i stand til det, skulle nemlig helst holdes i aktivitet. På Reitgjerdet skjedde de fleste aktivitetene i grupper som hver dag var engasjert i arbeid. Hage- og jordbruksarbeid stod selvsagt på programmet i sommerhalvåret. Forvalter for gårdsdriften var ved folketellingen 1865 Johan Oluf Wiig (44) fra Skogn. Han var også konstituert som forstander i årene 1867-69.

Anstalten hadde også flere uthus der grupper kunne få arbeidsoppgaver. I vinterhalvåret var det nok arbeid for en gruppe i ved- og kullskurene. Det gjaldt bl.a. å lagre, kappe og transportere ved til rundt 45 kakkel- og søyleovner i syke- og arbeidsrommene, og dessuten bringe kull til fyrbøteren som betjente dampkjelen som skaffet varmtvann til

Forstandere og leger

1861-63

J.F. Hauge – forstander
Peder A. Ekroll – lege

1863-67

Peder A. Ekroll – forstander og lege
(Tidligere distriktslege i Salten og i Steigen).

1867-69

Johan O. Wiig – konst. forstander
Hans Fritzner – lege
(Wiig var også gårdsforvalter på stiftelsen til høsten 1875, og Fritzner var distriktslege i Strinda).

1869-74

Christian Hornemann Hirsch – forstander og lege. (Hadde vært fattiglege i Trondheim fra 1859).

1874-1914

Anton Julius Sand – forstander og lege
(Hadde bl.a. hatt praksis som lege ved Reknes Hospital, der hans far var forstander til 1871. Ellers varierende praksis, også som fiskerilege i Lofoten).

1914-1918

Elliot Rüsing – overlege
(senere distriktslege i Strinda og fylkeslege i Sør-Trøndelag).

1918-1921

Johannes Theodor Kahrs - lege og forstander. Distriktslege i Aker fra 1921.

både kjøkken, vaskerom og baderomene. Reitgjerdet disponerte i staben både en snekker og en skomaker som godt kunne trenge til assistanse iblant. I

en magasinbygning nedenfor østre fløy av hovedbygget fantes en panelt likstue vegg i vegg med et snekkerværrelse med kakkelovn som ble flittig benyttet. Her ble pasientene blant annet satt til å lage likkister. Behovet var alltid til stede og ga jevn virksomhet året rundt.

Notbinding nevnes i tilsynsprotokollen som en populær arbeidsaktivitet i 1870-åra. Forstander og lege fra 1874, *dr. Anton Julius Sand*, tok initiativet til å sette i gang denne "bedriften". I begynnelsen stod dr. Sand selv som leder for driften og omsetningen som ga en viss inntekt både til anstalten og lemmene. Senere foregikk aktiviteten for stiftelsens regning med en utenforstående entreprenør, nemlig kjøpmann Theodor Moe på Baklandet.

Oppegående kvinnelige lemmer kunne ta del i typiske kvinnesysler. På arbeidsværelser drev de med syng, spinning, veving og strikking etc. Noen assisterte med andre former for husgjerning, som kjøkkentjeneste, vask og rengjøring. Vi skal senere se at håndarbeid for salg til inntekt for hedningemisjonen også aktiviserte mange av de kvinnelige lemmerne.

Aktivisering var målet for arbeidet, ikke håndverksopplæring. De skulle jo likevel ikke tilbake til samfunnet. Arbeidet skulle bidra til ro og orden, det var en del av pleien og kunne i tillegg spe på pleiestiftelsens økonomi.

Middel til å øke arbeidslysten

Utover på 1860-tallet ble det på Reitgjerdet gjort forsøk med å gi belønning for arbeidet. De aktive lemmene skulle få utbetalt en viss del av evt. inntekter de bidro til. Samtidig ble det slutt med praksisen med å dele ut tobakk. Systemet skulle stimulere til økt arbeidsinnsats. Forstander Hauges velmente forslag til reform i 1863 gir et interessant tidsbilde som fortjener å gjengis i sin helhet.

Forslag fra forstander Hauge:

Hr. Overlege Kindt.

For om mulig at befordre en større Interesse og Lyst til Arbeid blant Lemmerne, skal jeg overstemmende med paragr. 7 i Regulativet på Reitgjerdet Pleiestiftelse, tillade mig at foreslå at Lemmer, på hvis Opførsel intet er at ud-sætte, måtte blive tilstået som Opmunt-ringsmiddel til Flid og god Opførsel, en sjettedpart av den contante Arbeidsfor-tjeneste.

Foruden at mange ved en sådan Foran-staltning vilde kunde påregne mer Ud-bytte, idet flere Individier ved Tanken om at kunde erhverve sig nogle Skillinger, hvis Forbrug jo måtte controlleres, vilde blive satte i Virksomhed. Foruden denne Gevinst siger jeg, vilde man forhåbentlig også kunde påregne at en forøget Arbeidsvirksomhed vilde, i alle fall for en Deel, forhindre Udskeielser, der som oftest er en følge av Lediggang.

Dr. Anton Julius Sand

Dr. Sand i festantrekk med medaljer. Han ble 1905 Ridder av St. Olavs Orden, til høyre et bronsekors fra Societé Francaise de secours aux blesses og den belgiske Ambulance Comité. Han giftet seg 18. januar 1875 med Sophie Augusta Stang, f. 9. januar 1853 i Stavanger, de fikk 11 barn, hvorav 8 vokste opp.

Foto utlånt av Ole Guttorm Sand.

Dr. Anton Julius Sand ble ansatt fra høsten 1874 som lege og forstander for Reitgjerdet pleiestiftelse. Han tok medisinsk eksamen i Christiania i 1869, og startet deretter en mangesidig praksis. Hos sin far i Molde fikk han sin første erfaring med spedalske pasienter, og han virket flere ganger som fiskerilege, både i Lofoten og på Møre. Han praktiserte blant sinnsyke på Gausdal og blant emigranter i USA. Men framfor alt fikk han en praktisk medisinsk leksjon da han før jul 1870 vervet seg som kirurg i en internasjonal "Ambulanse" for Røde Kors. Her fikk han virkelig prøve sitt mot og sine medisinske evner blant sårede på slagmarkene i Nord-Frankrike under den fransk-tyske krig.

Korrespondanse viser at dr. Sand var høyt respektert i sitt medisinske fagmiljø, og han var stadig på reisefot både for å holde foredrag og for å holde seg selv à jour. Han var også aktivt med når store internasjonale leprakonferanser ble arrangert både i Norge og i utlandet.

Dr. Anton J. Sand ble en kjent mann i Strinda, og inntok en lederposisjon i flere av tiltakene han deltok i. Han ble særlig engasjert i jordbruk, og sikret seg en parsell av Reitgjerdet. Her gjorde han blant annet forsøk med raser av svin og fjærfe. I 1878 kjøpte han Granåsen gård på auksjon. Senere overtok han gården Brøset og flere eiendommer på Ladehammeren. Han ble eiendomsbesitter og godseier til han solgte ut i 1915. Anton Julius Sand døde 16. mai 1916.

Blant dr. Sands verv kan her nevnes:

Formann i Strinda Landboforening.

Bestyrer i Søndre Trondhjems Amts Lanhusholdingsselskab.

Medlem av Strinda herredsstyre i flere år, bl.a. som ordfører 1898-99.

Medlem av Dovrebanekomiteén, bygge- og tilsynskomiteen for nytt sykehus i Trondheim og formann i byggekomiteén for Moholt kirke.

De Lemmer, der driver Husgjerning, for hvilket der jo ikke flyde contant Indtækt, måtte altså i forhold til de førstnævnte gives en Opmuntring, der svarede til de førstes. Idet jeg henstiller Ovenstående til Hr. Overlægens gunstige Overveielse, er jeg så fri herfra at udbede mig Deres behagelige Aprobation.

Reitgjerdet Pleiestiftelse 9de Marti 1863

Ærbødigst J.F. Hauge

Svar fra overlege Kindt:

Idet jeg i alle Henseende er enig med Dem i de her fremsatte Anskuelser, samtykker jeg i den her forekrevne Foranstaltning, såfremt Stiftelsens Lemmer bliver gjordte opmærksomme paa Øiemedet av den ydede Godtgjørelse og behørig Kontrol føres ved Fortjenestens Benyttelse.

Konflikter

Ikke alle spedalske fant seg i legenes krav til aktivisering og orden. Legene på sin side kunne klage over lemmer som viste giddesløshet og unnasluntring. De som ikke maktet å innordne seg, kunne møtes av sanksjoner som ekstra isolasjon eller inndradd tillatelse til hjemmebesøk. Det er naturlig at dette skapte motsetninger og klager fra pasientene.

De spedalske på Reitgjerdet sognet til kystdistrikter og var vant til ha fersk fisk i kosten. På Reitgjerdet var det vanskelig å få dekket dette behovet for såpass

mange, ferskfisk ble derfor sjelden kost. Lemmene klaget over den evige saltfisken, hvorfor kunne de ikke få dra ut på fjorden og hente fisken sjøl? Mange hadde jo drevet på sjøen i årevis før.

Adressaten for de fleste klagen var stiftelsens økonom. Han fungerte nemlig som et "indre politi" når det gjelder husorden og arbeidsinnsats. Han holdt dessuten regnskap over forbruk av materiell og proviant. En oppgave var å beregne de daglige matporsjonene. Det kunne medføre misnøye når lemmene mente han jukset med vekten. I 1875 klaget en del av lemmene til selve amtmannen over knappe kjøttporsjoner p.g.a. "svigagtighet" fra økonomens side. Han burde fjernes fra stillingen. Saken endte for ekstrarett med forhør på Reitgjerdet med vitner og lagrettemenn til stede. Retten fant senere at det ikke var skygge av bevis for at økonomen hadde utvist "svigagtighet". Derfor var det ingen grunn til å anlegge justissak. Men man mente dog at det burde overveies om ikke noen av klagerne burde utvises.

Hver av pasientene hadde opplevd et brudd med fortiden. Nå skulle de tilpasse seg et nytt miljø der mennesker med forskjellig livssyn, moral og legning skulle leve sammen i tett bofellesskap. Det er ikke til å undres over at det kunne oppstå konflikter mellom individer og grupper. I 1899 behandlet Tilsynskomiteen et klagebrev fra en av pasientene. Han anklaget ledelsen for å være alt for lemfeldig mot bråkete ungdommer på

stiftelsen. De brukte tiden til lediggang, kortspill, rå og stygg tale og alskens skrål og spetakkel. I tillegg hadde det ved juletider vært danset uten lov flere år på rad, oftest i det rommet som presten til vanlig benyttet til oppbyggelse og andakt. Etterpå var det bråk og spetakkel lenge etter at rosigalet var gått kl. 20, og da var det umulig å få sove. Ledelsen tok altfor lett på slike regelbrudd, mente brevskriveren. Stiftelsens økonom hadde til og med blitt iaktatt mens han hjalp noen av de yngre med kortspillet. I stedet for å slå ned på synden, ble de som varslet lagt for hat.

Kontakt med hjemmet

For de fleste var isolasjon på pleiestiftelsen ikke ensbetydende med å være fullstendig uten kontakt med familie og slekt i hjembygda. Muligheten til å sende og motta brev var alltid til stede. Nyheter fra hjembygda var kjærkomment, og for noen kunne en sending hjemmefra lyse opp i tilværelsen og gjøre hverdagen mindre grå. Men for en del av lemmene fantes knapt noe lys i mørket. Den endelige vissheten om å være spedalske hadde gjort dem syke, deprimerte og sengeliggende. Dødsraten var stor. Av de 188 pasienter som kom til Reitgjerdet høsten 1861, døde 28 før året var omme. Andre var så nedbrutt av hjemlengsel at legene fryktet psykiske sammenbrudd.

Tross betenkeligheter fant man derfor ut at trykket måtte lettes og hjemmebesøk tillates når pasientens helse stod på spill.

Unge pasienter på Reitgjerdet. Kanskje er det deres konfirmasjonssøndag? Stunden er preget av alvor og høytid, men sikkert også av en viss glede og stolthet over de staselige festantrekene som de har fått sydd til anledningen. Foto fra Reitgjerdet/Strinda historielag.

Men det kunne ikke skje uten videre, dertil var risikoen for smitteoverføring og samkvem med det annet kjønn for stor. Overlege Høegh understreket derfor ovenfor forstander Hauge på Reitgjerdet at søknader om hjemmebesøk skulle inneholde svar på følgende spørsmål:*

-Skyldtes søknaden at pasienten klaget på stiftelsens foresatte, betjenter eller andre lemmer, eller over mangler i kostholdet e.l.l.?

*. Fra SAT Reitgjerdet journalsaker 1861-67.

-Var pasienten søkt innlagt av fattigkommisjonen, i så fall hvilken fattigkommisjon, og hadde hun eller han fornødne midler til hjemreisen?

-Var det noen særlig grunn til å få angjeldende fjernet fra stiftelsen, f. eks. ved at vedkommende hadde oppført seg på en slett måte?

-Legen burde i søknaden også opplyse om det var grunn til å anta at fortsatt opphold i stiftelsen var skadelig eller endog farlig for angjeldendes tilstand.

Forsvant uten lov

Iblant hendte det at lemmer som etter dette fikk tillatelse til et hjemmebesøk, ikke vendte tilbake. Andre klarte tross kontrollen å komme seg ubemerket bort ved rett og slett å rømme fra stiftelsen. Det kunne være unge folk som hadde bra helse og så en mulighet til å skaffe seg eget arbeid utenfor institusjonen. Eller det kunne ha familiære grunner.

Av de 591 pasientene som ble innlagt i 1860-åra, døde tre av fire (441 personer) i løpet av sin tid som lemmer ved Reitgjerdet Pleiestiftelse. Av de resterende 150 individene ble 47 utskrevet, enten

År	Antall innlagt	Døde på Reitgjerdet	Rømte	Utskrevet Av lege	Utvist	Overført andre inst.
1861	188	146	20	15	4	3
1862	97	60	19	17	1	
1863	53	41	7	3	2	
1864	60	44	12	2		2
1865	57	46	6	2	2	1
1866	44	30	9	4	1	
1867	30	24	5		1	
1868	46	36	6	4		
1869	16	14	2			

Tabellen viser hva som skjedde med pasientene som ble innlagt i hvert av årene mellom 1861 og 1869. Laget på grunnlag av pasientliste fra 1860-årene i DIS-Norge. Geneologiske ressurser.

fordi de ble erklært friske eller av andre grunner, som i Sophie Marie Olsdattes tilfelle. Hun innkom etter egen søknad sammen med sin lille sønn på 2 ¼ år til Reitgjerdet den 25. august 1863. Etter eget ønske og med Overlegens samtykke fikk hun reise fra stiftelsen sammen med barnet den 29. august 1864.

Noen få ble utvist på grunn av dårlig oppførsel eller overført til andre hospitaler, som Reknes. De resterende, 86 lemmer, forlot stiftelsen ulovlig. Noen av dem fant en anledning til å rømme, andre nektet å returnere etter hjemmebesøk. Årsakene var individuelle og ofte svært forskjellige. I Reitgjerdets arkiv finnes et mangfold av ulike tilfeller og livsskjebner. Elen Nilsdtr (29) fra Hemen tok med sønnen Peter (3) og forlot stiftelsen uten tillatelse i november 1864. De hadde da vært på Reitgjerdet i bare 2 måneder. Kirsti Horrigmo fra Støren rømte 40 år gammel. Hennes sønn på 5 år, Iver, var blitt erklært frisk og frigitt 2 år før. Hun ville hjem til barnet.

Pigen Johanne Susanna fra Leka

Spedalske Johanne Susanna var 23 år gammel da hun kom til Reitgjerdet Pleiestiftelse den 6. oktober 1864. Leka Fatigkommisjon hadde fått plass til henne. Fra første stund vantrivdes hun på anstalten og lengtet desperat hjem. Da den første sommeren nærmet seg, visste hun ikke annen råd enn å sende et brev til sognepresten på Leka, L. Brinchmann, der hun fortalte om problemet sitt og

En klagesang

(Utdrag)

Så må vi skilles fra enhver,
men jeg for Alt en Byrde er,
selv i min Moders Hjerter,
thi hun sig ofte har nedsatt,
ja, mangen Gang har grædt sig matt,
for mig og annet mere,
det vet du best o Herre.

Jeg var omtrent en 15 År,
da jeg på glade Føtter står,
og kan ei lenger komme.
For Sorgen trængte sig så inn,
igjennom Hjerter, Marg og Ben,
så det var hårdt at tage
imot så stor en Plage.

Den ene haver Sår i Sår,
den Anden han på Krykker går,
den Tredie kan ei tale,
den Fjerde kan ei Dagen se,
den Femte har ei Hænderne,
Så kan Enhver vel vite,
hva Ondt vi her må lide.

Så slutter jeg min ringe Sang.
O Gud, du gjør ei Tiden lang,
men skje O Gud din Vilje.
Mit Ønske er, jeg som er svag,
når Sjel og Legem skilles ad,
jeg skue må Guds Trone,
mitt Halleluja utsjunge.

Av Peder Olsen Feidie
Lem på St. Jørgens hospital

Noen var poeter som kunne sette ord på lidelsene. Lese- og skriveføre lemmer kunne ellers hjelpe til med å formulere brev og meldinger for medpasienter og gi tidtrøyte gjennom høytlesning.

Kilde: Lepramuseet St. Jørgens hospital/Bymuseet i Bergen.

bad om hans hjelp til å få reise hjem. Hun fikk ikke svar. Sognepresten mente hennes bønn var urimelig, og at hun bare trengte tid for å komme seg over problemet.

Det synes ikke som forstander Ekroll ved Reitgjerdet var av samme mening. På sensommeren ga han nemlig Johanne Susanna tillatelse til å reise hjem til Leka på besøk. Han hadde studert hennes tilstand, og funnet tegn som tydet på at hun var i ferd med å bli vanvittig av hjemlengsel. Han fryktet piken ville få et psykisk sammenbrudd.

Vel hjemme på Leka tok Johanne Susanna etter søndagsgudstjenesten kontakt med sogneprest Brinchmann. Hun bønnfalt ham om hjelp til å forlate Reitgjerdet for godt, for hun tålte ikke lenger ”den store Uro og Ugudelighet” som hun opplevde der. Hun var sikker på at hennes slektninger på Leka ville ta vel imot henne og gi henne husly og omsorg. Heller ville hun foretrekke de armeste kår enn å forkomme i ”Reitgjerdets prektige Saler”.

Sogneprest Brinchmann påpekte for henne det utakknemlige i å skyldte på ugudelighet ved stiftelsen når hun selv hadde skylden gjennom sin uforstand og beklagelige hjemlengsel. Han forklarte hvordan hennes handling var ille både mot Lekø Fattigvesen som nu påførtes økt byrde, og mot hennes foreldre, som sannelig hadde nok med å livberge seg selv. Han refset henne for den synd hun

begikk ved å avvise Staten som med rund hånd og godt hjerte rakte henne en bistand som ikke ved noen privat hjelp kunne erstattes. Hun måtte skjønne at stiftelsen var hennes nye hjem, det beste sted for en Korsdrager som henne. (Brev fra Brinchmann til Ekroll).

Alle forsøk på overtalelser prellet av, Johanne Susanna nekter å returnere. Hennes mor holdt med datteren og lovet alt godt om jenta fikk slippe å reise tilbake til stiftelsen. Pleiefaren derimot, som var blitt kårmann, trodde ikke han lenger var i stand til å forsørge henne. Muligheten for at fattigvesenet måtte bære byrdene var derfor til stede.

Midt i oktober kunne sognepresten gi ”den ubehagelige Efterretning” at den hjempermitterte pike Johanne Susanna ikke kunne overtales til å returnere til Reitgjerdet Pleiestiftelse.

Leka Fattigkommisjonen ville ikke benytte tvangsmidler så fremt familien maktet å forsørge henne slik at hun ikke lå det offentlige til byrde. Forstander Ekroll ved Reitgjerdet skrev at jenta egentlig hadde forspilt sine sjanser for å komme tilbake til stiftelsen, men han sa seg likevel villig til å strekke seg langt i denne spesielle saken hvor helsemessige forhold stod på spill.

Sogneprest Brinchmann hadde av tidligere erfaring med utsendte spedalske, blant annet til Reknes, sett at det kunne oppstå vansker med å få dem tilbake til

Kapellet på Brøset (Reitgjerdet) slik det fremstår i dag. Man merker hvor pietetsfullt det 150 år gamle kirkerommet er blitt holdt ved like. Det er tydelig at arkitektene har hatt antikke forbilder, med romerske rundbuer i vinduer, alterbue og tak. Bjelkespillet i den tømrede takkonstruksjonen fortjener særlig oppmerksomhet. Man ser bjelkelag og spanteverk som kan minne om bunnen av et skipsbygg fra seilskutetida. Glassmaleriene ved alteret med bibelske motiver ble utført av Gabriel Kielland, trolig tidlig i 1920-årene. Over inngangsdøren er et galleri, hvorfra særlig utsatte pasienter fikk mulighet til å følge gudstjenesten. Kapellet, som var i bruk ofte og regelmessig i lepratiden, benyttes nå bare sporadisk til gudstjenester utenom julen. For øvrig brukes rommet til møter og undervisningsformål. I den senere tid er det holdt flere konserter årlig i kapellet.

Foto: Knut L. Vik.

stiftelsene etter hjemmebesøk, ja, i noen enkelttilfeller var det umulig. Derfor understreket han det betenkelige i å gi dem som led av hjemve, tillatelse til å avlegge besøk i hjemmet. Det riktige var etter hans syn å la tiden lege hjemlengselens sår. Ingen var tjent med ettergivenhet i denne sykdom, skrev han. Det

kunne bare unnskyldes som i dette tilfelle, hvor frykten for sinnsykdom var så meget større*.

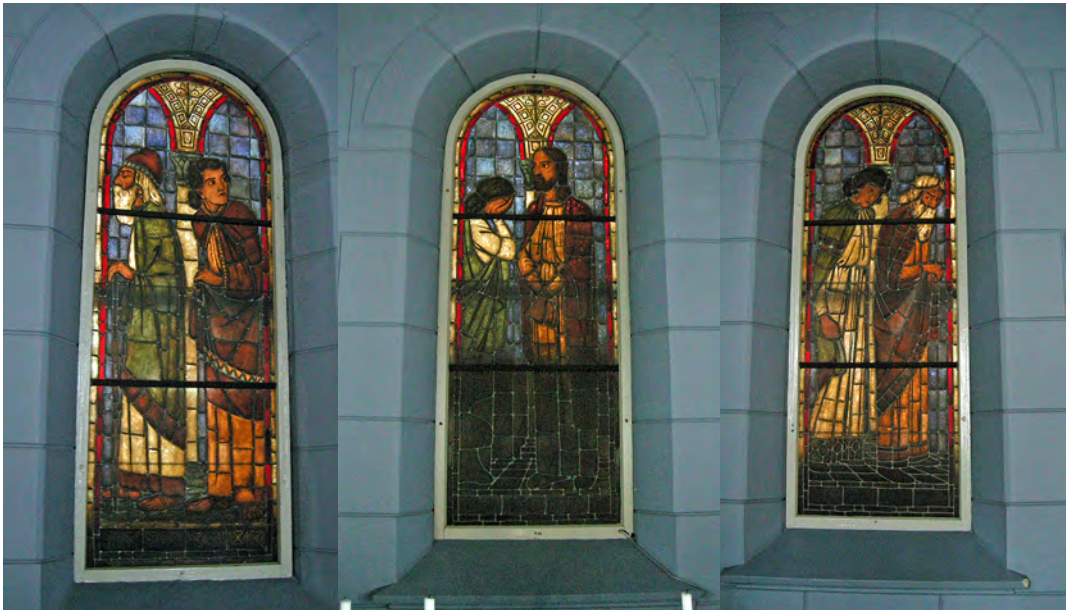
*. Iflg. pasientlisten ble Johanne Susanne fra Lekø utskrevet fra stiftelsen 31. oktober 1865. Hun "udeblev efter endt Permisjon".

Miljø og fellesskap

Eksemplene ovenfor viser at både pleieinstitusjonen og lokalsamfunnene noen ganger stod overfor store dilemmaer og utfordringer i forhold til sine spedalske. Etter hvert synes forholdene å ha blitt noe bedre. Miljøet festnet seg, faste regler og innarbeidet praksis ble i større grad akseptert etter som årene gikk. Eldre lemmer som hadde funnet seg i sin skjebne, tok seg mer av de yngre med trøst og oppmuntring, ikke minst gjennom det sosiale samvær i arbeid og kristent fellesskap.

Troens trøst

Kirkesalen på Reitgjerdet Pleiestiftelse var stor nok til å ta imot alle, både lemmer og ansatte, når det ble kalt til søndagsgudstjeneste. Ved de store høytider kunne man se fram til gudstjenester og fester med taler, sang, oppbyggelse og altergang. I tillegg var det en del faste årlige sammenkomster. Det begynte i januar med avholdsfest og nyttårsfest for misjonen, ved St. Hans i slutten av juni ble det praksis å arrangere en sommerfest på stiftelsen. Om høsten var det å imøtese misjonsfesten og den årlige basaren med utsalg til inntekt for hedningemisjonen.

Gabriel Kielland (1871-1960) er vel mest kjent for sine glassmalerier i Nidarosdomen. Fra 1913 ledet han et glassmaleriverksted ved Domkirken. Her ble det også laget glassmalerier til en rekke lokale kirker både på Møre, i Trøndelag og i Nord-Norge. Dette er de tre som ble laget til kapellet på Reitgjerdet. Det bibelske motivet er hentet fra Johannes' evangelium, 8, 1-11. med tekst under bilde nummer to : "HELLER IKKE IEG VIL DØMME DIG."

Kilde: Norsk kunstnerleksikon, bd. 2. Foto: Knut L. Vik.

Senere kom julehøytiden, som de fleste gledet seg til. Da stod treet pyntet mens både kapellanen og resten av personalet prøvde å bidra til den rette julestemningen.

De yngste pasientene

Det var stort sett Strindas prester som gjorde tjeneste ved Reitgjerdet. En viktig oppgave som tok mye av deres tid, var å møte de spedalske barna med omsorg og bidra til deres kristne oppdragelse. I perioden 1861-69 tok Reitgjerdet Pleiestiftelse imot 55 barn under 16 år. Hvert fjerde av dem var riktignok så sykt og forkomment at det døde før fem år var gått. Andre unge sjeler hadde problemer med å tilpasse seg tvang, regler og isolasjon på en fremmed anstalt alene langt hjemmefra. Flere av de sterkeste blant dem rømte etter noen år, de forlot stiftelsen uten tillatelse så snart de hadde passert tenårene.

Men de fleste barna fortsatte som lemmer ved stiftelsen og ble værende der hele sitt liv. Det kom i gang skole og konfirmasjonsundervisning. I 1862 sørget sogneprest Essendrop for at stiftelsen kjøpte inn de første bøkene til skolen og konfirmantundervisningen:

- Bibelen 10 ekspl.
- Det nye testamente 30 ekspl.
- Luthers Forklaring 12 ekspl.
- Kommuniebog 8 ekspl.
- Berlins Naturlære 4 ekspl.
- Wexels Andagtsbog 4 ekspl.
- Skillingsmagazinet 2 årganger.

• Skolebøger

De første 9 unge lemmer ble konfirmert på Reitgjerdet den 10. mars 1863. De var i alderen 16-22 år og hadde lest under presten Hirsch, Strindas residerende kapellan*. Nok en pike skulle ha deltatt, men hun var for syk. Sogneprest Essendrop sørget likevel for å undervise henne, slik at hun kunne motta brødet og vinen ved juletider som den tiende konfirmanten dette året.

Til prestens oppgaver på Reitgjerdet hørte også sykebesøk og samtaler med pasienter som trengte hans råd. Det kunne ofte skje i et eget andaktsrom hvor han samlet mindre grupper. Det falt også i prestens lodd å gå sognebud og gi nadverd til syke og døende pasienter. Ved de hyppige begravelser året rundt dro han i hestetrille eller slede for å holde liktaler. For å finne plass til denne tidkrevende tjenesten blant alle sine øvrige embedsforretninger, ble ordningen iblant å jordfeste flere spedalske samme dag. Da rakk presten å velsigne hvilestedene for flere avdøde på en dagstur.

*. *Bernhard Ludvig Essendrop* var fra 1851 Strindas første sogneprest. Det ble nå også utnevnt en residerende kapellan, *Thomas Conrad Hirsch*. Kapellanen fikk eiendommen Dalen som bosted, og skulle ved siden av sine andre embedsforretninger også forrette som prest ved Reitgjerdet og samtidig fungere som formann for fattigstyret i prestegjeldet.

De glemte gravene

Biskopen beskikket *Brian Smith* som prest ved Reitgjerdet pleiestiftelse 16. juli 1895. Den 28. juli holdt han sin til-tredelsespreken for biskopen, forstanderen, lemmene og de ansatte. Som residerende kapellan overtok han samtidig vervet som formann i fattigstyret. Han bodde på kapellangården Dalen, og var i alle sine år som prest i Strinda knyttet til Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske som de sykes sjelesørger. Smith arbeidet i prestegjeldet i 26 år, og skal ha vært svært avholdt.

Kapellanen førte bok over sine mange embedstjenester i Strinda, og laget dessuten et eget dagsregister som gjaldt Reitgjerdet. Her kan vi avlese at han hadde travle arbeidsdager. Ettermiddager og kvelder måtte tas i bruk. En av oppgavene var å møte ved graven og holde liktaler over avdøde spedalske pasienter. Dette skjedde i følge dagsregisteret på kirkegården, uten at det presiseres nærmere hvor denne kirkegården lå.

Fra gammelt (middelalder) av hadde spedalske hospitaler egne kirkegårder. De syke skulle isoleres fra samfunnet, i livet som i døden. Slik var det også ved Trondheims Hospital, men den gamle spedalsk-kirkegården på Hospitalløkkan var blitt nedlagt i 1822. Reknes pleiestiftelse for spedalske ved Molde som kom i gang omtrent samtidig med Reitgjerdet, hadde egen kirkegård for sine spedalske. I Bergen (Pleiestiftelse

nr. 1) ble de spedalske jordfestet i et eget felt i en utkant av Assistentkirkegården, med egen inngangsport for å unngå kontakt med publikum.

Pleiestiftelsen på Reitgjerdet sognet til Lade, og avdøde fra dette området ble brakt til Lade kirkegård. Det gjaldt også de ansatte funksjonærer og pleiere på Reitgjerdet. Kirkebøkene gir imidlertid ingen holdepunkter som tyder på at spedalske ble begravd på Lade kirkegård. Mest sannsynlig ble det tidlig opprettet en egen kirkegård for spedalske i Strinda, beliggende i nærheten av pleiestiftelsen. Slik var det mulig for spedalske å delta i begravelserfølge når medpasienter døde og lytte til prestens ord ved graven. Følget kom vel dit langs veier der man var minst mulig til sjenanse for almuen.

Strinda fikk ny hovedkirke med kirkegård på Moholt i 1900, og kirkegården ble vigslet samme år. I følge gravprotokollen for Moholt ble ca 180 spedalske pasienter fra Reitgjerdet begravet her mellom 1900 og 1921. Trolig skjedde dette på et område som den gang lå rett utenfor Moholt kirkegård, på en slette som i dag blir omtalt som "*Reitgjerdets felt*". Feltet ligger på et platå nordvest for kirken og ved enden av fu-rualleén som utgjør skillet mellom den gamle og den nye, utvidede kirkegården. Etter lepratiden skal også pasienter fra de psykiatriske sykehusene på Reitgjerdet og Rotvoll ha fått sine hvilesteder her.

Kapellan Smith antyder i sine dagsregistre intet om skifte av kirkegård for de spedalske etter 1900, da ny kirke og kirkegård ble anlagt. Det kan bety at Reitgjerdet hadde benyttet feltet på Moholt lenge, kanskje siden institusjonen startet virksomheten i 1861. Men vi leter likevel forgyves hvis vi søker etter gravsteiner eller andre minnesmerker etter de over et halvt tusen avdøde spedalske ved Reitgjerdet.

Misjonforening

I Strinda var interessen for misjonssaken voksende, og foreninger for hedningemisjonen hadde vært aktive fra 1850-årene. Snart kom også flere aktive kvinneforeninger i gang. Kvinnene strikket og vevde og holdt årlige basarer med ut salg til inntekt for Det Norske Misjonsselskap. Interessen var nå spesielt rettet mot Madagaskar, der norske misjonsmarker nettopp var åpnet. Omreisende emissærer fra misjonsselskapet besøkte også Reitgjerdet med fengende foredrag om misjonærenes innsats i fjerne land. Lemmene på stiftelsen må ha latt seg inspirere, for misjonsiveren våknet, og den 7. april 1867 ble *Reitgjerdet Missionsforening* stiftet.

Kapellan Smith var en glødende tilhenger av misjonstanken, og han var ofte å se som foredragsholder også i Strindas misjonsforeninger. Han talte gjerne i forbindelse med årsmøter og ikke minst på salgsbasaren som hvert år ble holdt på Reitgjerdet i oktober/november til inntekt for hedningemisjonen. Da hadde

lemmene strikket og vevd i månedsvismens de i mellomtiden lyttet til de besøkende emissærene fra misjonsselskapet som berettet og viste lysbilder fra misjonsmarken. Sammen med kollekten innsamlet ved gudstjenester og andre møter skulle basarpengene gå til spedalskkolonien på Sirabe*.

Armauer Hansens regime

Etter gudstjenesten 1. oktober 1899 arrangerte forstander dr. Anton Julius Sand en fest for stiftelsens funksjonærer og pasienter. Arrangementet skjedde i anledning doktorens 25-årsjubileum som forstander, og festtalen ble selvfølgelig holdt av hans gode venn, kapellan Brian Smith.

Året 1874 – samme år som Anton Julius Sand fikk stillingen som lege og forstander ved Reitgjerdet pleiestiftelse – utga Armauer Hansen sitt arbeid om *”Spedalskhedens Årsager”* som fikk stor betydning for behandlingen av leprøse. Året etter ble han utnevnt til stillingen

*. **Sirabe** var en av Det norske Misjonsselskaps første stasjoner på Madagaskar, grunnlagt 1869 av misjonspioneren Thorkild G. Rosaas som bygde ut en stor koloni her i årene 1869-1907. I 1887 begynte han å reise ”Barmhertighetenes by”, en av verdens største spedalskkolonier med over 100 hus til 900 pasienter. Han søkte lærdom fra virksomheten blant spedalske i Norge, og prøvde å aktivisere de spedalske mest mulig. Hjelp til Sirabe ble i hans tid et av hovedmålene for norsk misjon.

som Overlege for den spedalske sykdom, med hovedsete i Bergen.

Armauer Hansen hadde drevet vitenskapelig arbeid ved forskningshospitalet i Bergen, og skaffet seg et verdensnavn ved sin oppdagelse av leprabasillen i 1873. I andre land omtalte man derfor sykdommen som "Hansen's disease". Med den respekt han n t, ble han som overlege bestemmende for leprapolitikken i tiden som fulgte. Han la som grunnlag for sitt arbeid at spedalskhet i hovedsak spres ved bakteriesmitte, ikke ved arv. Man hadde klart å redusere tallet på spedalske ved å isolere en del av dem i lukkede pleieanstalter, derfor fikk han gjennomslag for at man heretter måtte ta skrittet fullt ut og isolere *alle* spedalske, slik at resten av samfunnet ble beskyttet mot smittefaren.

Nye lover – fra søknad til tvang

Det ble et strengere regime. Etter loven av 1885 skulle alle spedalske isoleres, dvs. leve i betryggende avsondring fra sin familie og være forpliktet til å la seg innlegge i offentlig pleieanstalt. Bygdene hadde som oftest lite å tilby av alternative løsninger, for legdsystemet skulle ikke lenger gjelde de spedalske. Dermed sørget sunnhetskommisjonene for at det kom i gang tvangsinnleggelsler ved alle pleieinstitusjonene fra omkring 1890. Dr. Sand ved Reitgjerdet meldte i en rapport om 13 tvangsinnlagte pasienter i 5-årsperioden 1891-95.

Overlege Armauer Hansen og dr. Anton J. Sand poserer foran bjørketrær ved Reitgjerdet. Dr. Hansen besøkte gjerne Reitgjerdet på sine reiser, og fikk husrom hos sin trønderske kollega. Det skjedde også i 1906, da den verdenskjente lepralegen ble invitert til kroningen av kong Haakon den sjuende i Nidarosdomen. Da stilte dr. Sand med kusk, hest og vogn for transport mellom byen og Reitgjerdet.

(Journalsaker, korr., Reitgjerdet. SAT).
Foto fra Reitgjerdet/Strinda historielag.

Loven skapte en del strid, og ble av flere omtalt som en "tvangslov". Ønsket om å ta samfunnsansvar kom på kollisjonskurs med hensynet til individets frihet. Dessuten var det flere medisinere og forskere som fremdeles betvilte Hansens ensidige smitteteori. Det er mye som tyder på at også dr. Anton Julius Sand var en av tvilerne. I et foredrag på den internasjonale leprakonferansen i Bergen 1909 kunne han gi følgende tankevekker: I løpet av hans 35 år som forstander ved Reitgjerdet Pleiestiftelse

Slaktere i sving på Reitgjerdet ca 1910, og grisen er sikkert et produkt fra egen gårdsdrift. Dr. Sand iverksatte forsøk med griseoppdrett fra slutten av 1870-årene, og ble kjent for gode resultater på Reitgjerdet. Flere interesserte meldte seg, også hans gamle legevenn fra Valdersund, som i et brev fortalte at dr. Sands ry som griseoppdretter var nådd helt opp til "Aafjordens fjerne egne". På vegne av en handelsmann anmodet vennen om å få kjøpe 2 griser, "herre" og "dame", med oppgave over pris. (Pe 58, SAT). Foto fra Reitgjerdet/Strinda historielag.

hadde han aldri opplevd at leger, pleiere eller noen av de andre ansatte ved stiftelsen var blitt smittet.

På den annen side var dr. Sand pragmatisk nok til å innse at smitteteorien hadde sine fordeler også. Han ga uttrykk for at smittefrykten iallfall var nyttig som pressmiddel for spedalske til å ønske innleggelse. Offentlige tabeller viste jo hvordan antallet spedalske var sterkt

synkende, og få var i tvil om at isolasjon i lukkede anstalter var årsaken.

Nedbygging av virksomheten

I 1910 var det bare 320 spedalske pasienter igjen i landet, 103 av dem bodde på Reitgjerdet. Tallene fortsatte å synke. Da dr. Anton Julius Sand tok avskjed våren 1914, etter 40 år som forstander, ble det holdt avskjedsfest. Lepratrusselen var på sterkt vikende front, og det hadde han selv bidratt til. Nå fantes bare

to pleiestiftelser i virksomhet, hans egen og Pleiestiftelse No. 1 i Bergen. De andre tre var nedlagt allerede i 1895. St. Jørgens hospital var blitt tæringssykehus (i dag er det et lepramuseum der). Også Lungegaardshospitalet og Reknes Hospital konsentrerte seg nå om de tuberkuløse. De siste spedalske på Reknes ble overført til Reitgjerdet.

Det ser ut som dr. Sand praktiserte en relativt mild form for isolering av pasientene i årene før 1. verdenskrig. Noen av dem var svært skrøpelige, syke og sengeliggende, andre måtte passes ekstra på i avdelingen for sinnsyke spedalske. De oppegående pasientene som delvis kunne settes til arbeid, fikk derimot ferdes ganske fritt på området.

Den neste forstanderen, dr. Elliot Rüsing, fortsatte i dette spor. Hans datter Gjertrud husket fra sine første barneår de vansirede spedalske med åpne sår og manglende lemmer. De hørte til hennes daglige omgang, og hun mintes ingen følelse av redsel eller avsky ovenfor disse menneskene som gikk fritt omkring. Tvert imot, ungene kunne bli med dem på turer helt opp til Granåsen, fortalte hun senere til bladet "Nidaros".

Porten trengte ikke å låses. En stor andel av de spedalske var på denne tiden eldre og skrøpelig fysisk, og de hadde ikke noe annet hjem enn Reitgjerdet. I nabolaget ble folk vant til dem, og man hadde ikke noe spesielt imot at enkelte av de spedalske fikk gå ærendturer langs veie-

ne. Flere var blitt kjentfolk som naboer hadde hilst på i alle de år. Som Beret Mathea fra Rissa. Tolv år gammel kom hun til Strinda da Reitgjerdet startet virksomheten i 1861. Her var hun lem i 53 år til hun døde i 1914. Like lenge hadde også hennes eldre spedalske venninne Severine fra Karlsøy bodd på stiftelsen. Hun døde sommeren 1915, 84 år gammel. Folk kunne regne opp flere gamle damer som hadde levd sine liv som lemmer her i rundt 50 år. Sjelden eller aldri så man menn med like lang "fartstid", selv om enkelte av dem hadde vært på Reitgjerdet så lenge at de også kunne kalle seg "strindinger".

Men de "gikk bort" den ene etter den andre, og det ble etter hvert rommelig med plass på Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske. Likevel var det ikke lenger husrom for 73 år gamle Dina Birgitte, som hadde bodd på stiftelsen i 55 år. Sommeren stod i full blomstring på Strinda da hun ble invitert til avskjedsfest. Dagen etter, den 4. juli 1920, var Dina Birgitte blant de 31 pasientene som vinket farvel til Reitgjerdet. Det var bestemt at de skulle overføres til pleiestiftelsen i Bergen. Tilbake stod 20 pasienter. De fikk plass på 4 rom.

Politikerne hadde funnet ut at anstalten kunne utnyttes mer effektivt som asyl for kriminelle sinnsyke. Reitgjerdet ble derfor etter 60 års drift nedlagt som pleieanstalt i 1921, og pasientene ble overført til nabogården Brøset, som Staten hadde kjøpt året før. De aller siste

spedalske ble sendt derfra til Bergen i 1925, der leprasykehuset fortsatte til 1958. Her fantes da de eneste få sykesenger for spedalske i Norge. Den siste diagnosen på spedalskhet her i landet skjedde i 1951, da tre søsken fra Øygarden utenfor Bergen var blitt smittet av sin mor. Den lengstlevende av dem døde i 2004.

Kampen mot lepra som folkesykdom er i dag overvunnet her til lands. Det ble en strid som kunne virke både opprivende og smertefull for mange, men den vakte også til live et offentlig norsk helsevesen som skapte oppmerksomhet og ble en rettesnor for mange andre land. I denne prosessen var Reitgjerdet pleiestiftelse for spedalske i Strinda en viktig aktør fra starten for 150 år siden.

Kilder og henvisninger

Statsarkivet i Trondheim (SAT):
Reitgjerdet journalsaker 1861-1867.
Tilsynskomiteéns protokoll 1861-97.
Pe 58: Anton J. Sand.

Byarkivet:
Gravprotokoll Moholt 1900-1921.

Dis-Norge:
Geneologiske ressurser (pasientliste).

Digitalarkivet:
Kirkebøker Lade 1861-.
Kirkebøker Reitgjerdet pleiestiftelse 1862-69 og 1894-1919.
Folketellinger 1865-1910.

Lepramuseets digitale samlinger, Bergen.

Trondhjems Adresseavis 21.09. 1861.

Årbok 2006: *Strinda den gang da*: Mer om Reitgjerdets og Brøsets historie i artikler av Ragnhild L. Lande og Randi Moxness.

Magnus Vollset: *Fra lidelse til trussel. Spedalskhet i Norge på 1800-tallet*. Masteroppgave 2005 Bergen.

Jan Breida, f. 1937, er lektor med historie hovedfag.

Bildet skal være tatt en vårdag for ca 100 år siden. Det er pløyet og harvet på åkrene. Trær og alléer bryter de tidligere ensformige flatene og gir Reitgjerdet et lunere preg. På hovedbygningen merker vi oss at takgavlene er fjernet, og at sidefløyene har fått en annen form. I bakgrunnen til venstre skimter vi Brøset gård. Reitgjerdets lege og bestyrer dr. Anton J. Sand hadde overtatt denne 400 mål store eiendommen allerede i 1889, og lot en forpakter ta ansvar for driften. Selv bodde han med familien i forstanderboligen "Sommerro" (huset til høyre). Foto fra Reitgjerdet/Strinda historielag.